письменникові І.Котляревському", аркуші з ілюстраціями до "Енеїди" художника П.Мартиновича та багато ін. Після двох урочистих панахид, що правилися на могилі І.Котляревського та біля новозбудованого пам'ятника, у Гоголівському будинку для просвітницьких потреб відбулося урочисте засідання Полтавської Міської Думи. У числі перших промовців був Гр.Маркевич, один з ініціаторів і організаторів побудови пам'ятника, редактор газети "Рідний край" (на виставці часопис представлений кількома номерами). Гр.Маркевич прочитав історичну записку — фінансовий звіт про кошти, зібрані із добровільних внесків, всього — 11 798 рублів 67 копійок, до яких найбільшу частку поклали Полтавщина, Київ і Петербург. З доповідями про творчий і життєвий шлях І.П.Котляревського виступали громадський діяч і письменник І.Стешенко (у вітрині його праця "И.П.Котляревский автор украинской "Энеиды". — К., 1902) та Олена Пчілка, яка згадувала про цю подію у своїй "Автобіографії" (К., 1930). "Блискучу, оригінальну промову виголосила потому відома дослідниця української старовини О.Я.Єфименко..." — писав С.Єфремов у ж. "Киевская старина" 1903 р. У вітрині представлено монографії О.Єфименко, почесного доктора Харківського університету, авторки багатьох праць про українську культуру і літературу, зокрема, "Южная Русь" (СПб., 1905, розкрита на розділі "І.Котляревский в исторической обстановке"), "История украинского народа" (СПб., 1906), "История Европы" (СПб., 1906). Відомо, що на цьому ж урочистому засіданні Міської Думи із привітаннями від різних наукових, творчих, громадських установ та організацій Галичини та Східної України виступали вельми поважні гості; експонати виставки дозволили нагадати про виступи В.Стефаника, М.Сумцова, Д.Багалія, М.Коцюбинського, а також про те, що гостями свята були відомі діячі української літератури й культури: О.Русов, О.Олесь, В.Сімович, Леся Українка, М.Аркас, Хр.Алчевська та багато інших. На виставці представлені оригінали часописів, редакції яких направили на свято своїх представників — "ЛНВ", "Нива", "Поступ", "Рідний край", "Дзвінок", "Киевская старина"... Варто відзначити, що 30—31 серпня 1903 року у Полтаві було "акредитовано" набагато більше друкованих органів.

Оригінальне фото М.Заньковецької, рукописи та книги М.Старицького, І.Карпенка-Карого, М.Кропивницького, М.Садовського, ноти та портрет М.Лисенка підкреслюють ту обставину, що саме ці видатні діячі нашої культури були найактивнішими учасниками літературно-мистецьких акцій, які відбувалися в Полтаві 31 серпня 1903 року (вранці — читання уривків з "Енеїди" І.Котляревського, виконання вокальних і музичних номерів, увечері — вистава "Наталка Полтавка"). Двічі на святі звучала кантата М.Лисенка на слова Т.Шевченка "На вічну пам'ять І.Котляревському". У святі брали участь хорові колективи Києва і Полтави.

Окрему сторінку виставки склали різноманітні публікації, що з'являлися у тогочасних журналах, найчастіше — в "Киевской старине", автори яких пильно стежили за досить драматичною колізією виборювання свідомими українцями свого права належно пошанувати творця нової української літератури. Окрасою виставки є раритетний примірник збірника творів української літератури "На вічну пам'ять Котляревському" (К., 1904), що прийшов до музею разом з унікальною колекцією книг М.Терещенка.

Віра Сулима

НАЧЕРКИ ДО РОЗДУМІВ

Велика делегація науковців Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України, яку очолив його директор акад. М.Г.Жулинський, 17 вересня вирушила до Полтави на Міжнародну науково-практичну конференцію, приурочену до 100-літнього ювілею відкриття пам'ятника І.Котляревському. 343 км долали цілий день — отож було вдосталь часу і для пісень, і для роздумів. А думати було про що. Не знаю, чи усвідомлювали мої молодші колеги значимість і відповідальність нашої місії: метушливий цинізм і практицизм сьогодення вимітають з людських душ відчуття вічності, навіть спрагу до неї. Тому спочатку маскувалися власні сентименти. Але потім, протягом усіх наступних днів, з гордістю демонструвала свою вишиванку. Звісно, не в зовнішній бутафорії справа, і власне, за вікном XXI

століття. Та все ж... ми с п е ц і а л ь н о їхали до Полтави, так само, як і сто років тому з усіх-усюд імперії в єдине місце з'їжджалися внутрішньо звільнені, з високим рівнем самоусвідомлення українці.

Як не погодитися з Іваном Драчем, який розглядає цю акцію, як "ювілей, спрямований у тисячоліття"? Адже 100 років тому в Полтаві відбулася подія, що пошануванням "батька української літератури" Івана Котляревського означила новітню віху в житті всього українства, власне, попри все, сміливу і активну його позицію, а значить і потенційну спроможність позбутися комплексу малоросійства, фатального для нас у всіх сферах. І стала своєрідним дороговказом нащадкам. Тому я б додала до слів Івана Федоровича: це ювілей, що пронизує наскрізь усе тисячоліття, а на його вістрі — наше майбутнє як нації. Дуже прикро, що на державному урядовому рівні це абсолютно проігноровано.

Але як би там не було, ми їхали до Полтави не як політики, а як літератори для участі насамперед у науковій конференції. Погляд збоку, після прослуховування майже всіх доповідей випрозорив деякі цікаві речі. Сама постать І.Котляревського і його творчість лежать наче б у позачассі (чи надчассі) різних культурологічних пластів. Не дивно, що його присутність (чи присутність у ньому) науковці знаходять у класицизмі і в системі бароко, в сентименталізмі, реалізмі, романтизмі, модернізмі, навіть у постмодернізмі (доповіді М.Наєнка, Г.Сивоконя, Т.Гундорової, Л.Мороз, О.Ніколенко, Н.Шумило, М.Ткачука та ін.). В загальноєвропейському контексті І.Котляревський так само авангардист, як і традиціоналіст. Поставши на епохальному порубіжжі давньої літератури і нової, він так само належить і нашому постмодерному часові. Йому вдалося саме в естетичному (а не ідеологічному!) фокусі — завдяки потужній активізації ігрової функції мистецтва — переплести загальнолюдське і національне. Котляревський саме засобами мистецтва слова, дії-гри показав непростий рух українського козацтва (і реального, і омріяно-бажаного) до утвердження незалежної держави України. Водночас його "Енеїда", на мій погляд, у світовій культурі є однією з найцікавіших версій універсальної картини світу — а для нас важливо: саме в українському варіанті. Але найприкметніше, що українська людина не загубилася ні в часі, ні в просторі своїх одвічних мандрів. Він створив "вічних" героїв, яких, до речі, не так і багато в нашій літературі, — і Еней, і Наталка Полтавка репрезентують цю людину національно глибинно. Уже цим підтверджується наша органічна приналежність до європейської культури і наша ментальна самодостатність. Водночас Котляревський і сьогодні залишається однією з найбільших мистецьких загадок як національної, так і світової культури, яку ніхто ніколи не розгадає до кінця. Як на рівень подібних явищ — це нормально. Так само, як і можливість безлічі його інтерпретацій, у кожному часі своїх. Наївно було б думати, що сьогорічна ювілейна конференція могла наблизити нас до єдиної вичерпної інтерпретації.

Наша культурна програма була також досить змістовною і цікавою. Оглядова екскурсія по місту (хоч і під несподіваним дощем) дала можливість вклонитися могилі І.Котляревського, покласти квіти до його пам'ятника, побувати в його хаті-музеї, а ще побродити в старезному саду садиби Панаса Мирного, відвідати меморіальний музей В.Короленка. В цих місцях час мовби зупинився, й ніякі суспільні катаклізми не затьмарили високий дух людей: вітальня Панаса Мирного так само гостинно приймала нас, як і такого ж вересневого дня 1903 року Лесю Українку, М.Коцюбинського, В.Стефаника, Олену Пчілку, М.Старицького, В.Самійленка, Христю Алчевську, Г.Хоткевича, Ф. Колессу. Власне, в кожного з нас, українців, свій шлях до Івана Котляревського, як і до Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка.., як і кожної людини до самої себе.

А 20 вересня вся Полтава пишно і водночас по-домашньому святково вшановувала свого великого земляка: урочисте засідання в музично-драматичному театрі, покладання квітів, свято вулиці Івана Котляревського, вистава завжди сучасної "Наталки Полтавки". Але то вже було без нас. Однак романтична душа прагне вірити, що цей сьогорічний ювілей у місті Котляревського став черговою сходинкою до нашого глибинного самоусвідомлення, а не черговою бутафорією, модною національною кон'юнктурою. І що російська мова або ж мова Котляревського з отим жахливим чужорідним акцентом, які панують на вулицях Полтави, так само, як і деякі ідеологічні атрибути тоталітарного минулого — все ж скороминущі. І що врешті кожен (не лише полтавець!) має ступити на шлях власного вибору.

Раїса Мовчан

Слово і Час. 2003. №11